

враховуючи різні рівні та види цього поняття (горизонтальну та вертикальну, політичну, соціально-економічну, екологічну децентралізацію).

Перспективність та успішність децентралізації можлива лише у разі збалансованого поєднання та чіткого розмежування компетенцій в межах центрального та локального рівнів з урахуванням історичного досвіду, особливостей розвитку певного регіону та розширення його можливостей щодо співпраці з іншими адміністративно-територіальними одиницями, використання проектів національного та міжнародного рівня, забезпечення реформи із наявністю комплексного підходу та враховуючи реакцію суспільства на готовність до змін та подолання кризових етапів.

Список використаних джерел:

1. Бориславська О. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О.Бориславська, І.Заверуха, Е.Захарченко та ін. К.: ТОВ «Софія», 2012. 128 с.;
2. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади / Ю.Ганущак К.: ТОВ «Софія-А», 2013. 160 с.
3. Єрмолаєв А. Децентралізація влади та реформа місцевого самоврядування в Україні / А.Єрмолаєв та інші. К., 2015. 44 с.
4. Реформування місцевого самоврядування - це ще один крок до Європи. Режим доступу: <http://chervlada.gov.ua/sub/rda/presentr/novini/reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ce-sche-odin-krok-do-evropi/>

Магась-Демидас Ю. І.

Кандидат історичних наук, доцент кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства ЖДУ ім. І. Франка, м. Житомир, Україна

«Інструкція філерам» 1902 р. як засіб удосконалення політичного розшуку в Російській імперії

У Російській імперії одним із засобів негласного розслідування стосовно осіб, причетних до революційного руху, було зовнішнє спостереження, яке здійснювалося особливими особами – філерами. Слово «філер» походить із французької *fileur* – вистежувати – агент таємної поліції, що здійснює спостереження за якою-небудь особою. До цієї професії склалося негативне ставлення збоку основної частини інтелігенції, робітників, вона асоціювалася з презирливим словом «шпик» [1, с. 361]. Зовнішнє спостереження було засобом здебільшого допоміжним, поряд із роботою внутрішньої агентури.

Дослідження вказаної теми є актуальним у світлі висвітлення боротьби російської імперської влади проти революційного руху. Питання діяльності царської охоранки, зокрема філерів, знайшло відображення в працях ряду вітчизняних та зарубіжних авторів, як, наприклад, М. Щербак та Н. Щербак [2], В. Измозик [1], З. Перегудова [3] тощо.

Служба зовнішнього спостереження була створена задовго до організації Департаменту поліції в 1880 р. Вона складалася в основному з філерів-агентів, які були при установах як кримінального, так і політичного розшуку. Однак зі зростанням революційного руху, створенням нелегальних політичних партій така відомча роз'єднаність заважала ефективній роботі. Першою спробою зміцнення служби зовнішнього спостереження та її централізації було створення в 1894 р.

при Московському охоронному відділенні Летючого загону філерів. Він мав привілейоване становище, співробітники мали великий досвід роботи. Однак поїздки і відрядження нерідко викликали ускладнення, головним чином у зв'язку з зарозумілістю московських філерів, які, приїхавши у провінцію, відмовлялися підпорядковуватися місцевому начальству, ставилися зверхньо до нього та до місцевих агентів, знущалися над низькою платнею останніх, деморалізуючи їх, та перешкождали таким чином слідству [3, с. 172-173].

На той час розшук у Росії був поставлений настільки слабо, що багато чинів поліції не були знайомі навіть з елементарними правилами цієї роботи. Першим, хто звернув увагу на необхідність модернізації роботи поліції відповідно до нових умов, став С. Зубатов, який очолив у 1896 р. Московське охоронне відділення. Він організував систему розшуку за європейським зразком, ввів систематичну реєстрацію, фотографування, конспірування агентури тощо [4, с. 107].

1902 р., у процесі реорганізації системи політичного розшуку, було створено розшукові пункти, а також розформовано Летючий загін при Московському охоронному відділенні: основна частина його особового складу була розподілена на нові розшукові пункти, а 20 кваліфікованих співробітників увійшли до складу нового Летючого загону, утвореного при Департаменті поліції. Щоб запобігти вищевказаним негативним явищам у діяльності філерів та чітко регламентувати їхню діяльність, у жовтні 1902 р. було розроблено «Інструкцію філерам Летючого загону і філерам розшукових та охоронних відділень», яка складалася з 21 пункту. Авторами її були С. Зубатов та Є. Медников (останній очолив новостворений Летючий загін). Цей документ був чинним до 1907 р, коли він був замінений двома новими інструкціям [3, с. 173].

Інструкція містила порядок дій агента, що виїжджав із місця постійного перебування за спостережуваною особою, регламентувала такі аспекти як порядок квартирування, стеження, подання звітів тощо. Розгляд документа дозволяє з'ясувати особливості роботи філера.

Так, після прибуття за спостережуваною особою в будь-яке інше місце поза свого постійного місця проживання, філер повинен був негайно телеграфувати про свою адресу завідувачу наглядом і своєму безпосередньому начальнику, а також щодня докладно повідомляти про результати стеження. Цікавим був характер телеграм-звітів, що мали носити зміст торгової кореспонденції, наприклад: «Товар Чорного везу в Тулу». Підписувати їх агент повинен був власним прізвищем. Крім цього, філери могли надсилати рекомендовані листи, відправляти які слід було із вокзалів або поштових скриньок поїздів. Листи з однієї й тієї ж місцевості повинні були мати загальну порядкову нумерацію і вказівки, коли і де вони складені, в кінці – підпис автора.

Кожній особі, за якою велося спостереження, давалася кличка (як і іншим фігурантам, які в ході стеження часто траплялись філерам, і які, на думку останніх, могли становити інтерес для поліції). Кличку слід було давати коротку (з одного слова). Вона мала характеризувати зовнішність спостережуваного або загальне враження, яке справляла дана особа, а також свідчити про стать спостережуваного. Не слід було давати однакових кличок кільком особам, і кожен спостережуваний мав лише одну кличку, дану йому вперше.

Згадуючи нову особу під кличкою, філер мав повідомити прикмети спостережуваного в наступному порядку: вік, зріст, статура, обличчя (очі, ніс,

вуха, рот, чоло), колір і довжина волосся, одяг, особливості ходи чи манери поведіння.

Повідомлялася також адреса, де проживав спостережуваний, в тому числі й прізвище квартирвласника, у якого винаймалося житло. Слід було детально описати вигляд будинку: вхід, поверх, флігель, вікна і т.д. Аналогічні відомості подавалися щодо візитів спостережуваних до інших осіб: не лише до кого вони пішли, а й опис житла останніх. При відвідуванні спостережуваною особою магазинів чи майстерень слід було обов'язково вказувати прізвища їх власників та адреси.

Звісно, при здійсненні спостереження необхідно було завжди діяти так, щоб не привертати до себе увагу, зокрема, не ходити підкреслено тихо та не залишатися протягом тривалого часу на одному місці.

Старший філер повинен був повідомляти письмово короткі відомості про поточне спостереження, зокрема, про встановлення і з'ясування осіб спостережуваних, місця, які вони відвідували, про появу нових фігурантів, зміну місця проживання, про збори та конспіративні побачення, ділові стосунки, отримання й передачу будь-яких пакунків та інших підозрілих предметів тощо. Такі звіти оперативно подавалися старшими філерами завідувачу наглядом, і не менше двох разів на тиждень надсилалися у Департамент поліції безпосередньо на ім'я завідувача зовнішнім спостереженням Є. Медникова [5].

Таким чином, Є. Медников вважається творцем школи агентів зовнішнього спостереження у Росії. Його діяльність у сфері зовнішнього спостереження, спільно з роботою С. Зубатова, який розвивав мережу внутрішньої агентури, дозволила Московському охоронному відділенню розгорнути діяльність із розкриття і ліквідації революційних організацій по всій імперії. З огляду на це, негативне ставлення до філерів серед різноманітних кіл суспільства не викликає подиву.

Стеження могли здійснювати і за державними особами, якщо це вважалося необхідним для державної безпеки. Наприклад, таке спостереження здійснювалося за колишнім головою Ради Міністрів С. Вітте з серпня 1914 р. по 29 лютого 1915 р. (до смерті графа): збиралися відомості про те, хто відвідав Вітте і кого відвідав він, скільки хвилин тривала зустріч, проводилася перлюстрація кореспонденції. Іноді філери випускали його з поля зору і знову відновлювали спостереження. В кінці місяця підбивалися підсумки і складалася довідка зустрічей Вітте. В агентурних записках йому було дано кличку «Хазяїн». Ймовірною причиною стеження стало те, що С. Вітте працював над написанням мемуарів, що могло спричинити оприлюднення небажаної інформації [3, с. 183].

Варто зазначити, що мережа зовнішнього спостереження на периферії не була такою ефективною, як у центрі імперії. Створення охоронних відділень передбачало організацію при кожному з них загону філерів. Зокрема, у Києві його чисельність мала становити 33 особи, у Харкові та Одесі по 25, Житомирі – 8. Проте на практиці кількість їх становила 19 у Києві, 13 у Харкові та 17 агентів в Одесі. Неуккомплектованість штату зумовлювалася низькою платнею й складністю роботи філера [2, с. 78].

Отже, одним із засобів удосконалення політичного розшуку в Російській імперії стало створення розгалуженої мережі зовнішнього спостереження, яка складалася з агентів поліції – філерів. Затвердження у жовтні 1902 р. спеціальної інструкції регламентувало діяльність агентів і підвищило результативність їхньої

роботи. В наслідок реформування С. Зубатовим системи політичного розшуку сформувався більш ефективний механізм боротьби з революційними організаціями, й філери стали невід'ємною його частиною.

Список використаних джерел:

1. Жандармы в России / Сост. В. С. Измозик. – СПб, Издательский Дом «Нева»; М.: «ОЛМА-ПРЕСС», 2002. – 640 с.
2. Щербак М. Г. Охранка в Україні (1902-1914 pp.) / М. Г. Щербак, Н. М. Щербак // Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник» Вип. 54 (11). – К., 2011. – С. 76-80.
3. Перегудова З. Политический сыск России (1880-1917 гг.) / З. Перегудова. – Москва: РОССПЭН, 2000. – 416 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/pereg/
4. Шахматов А. В. Феномен С. В. Зубатова: исторические ретроспективы развития агентурной работы в оперативно-розыскной деятельности и опыт противодействия терроризму в России / А. В. Шахматов, М. Л. Родичев // Юридическая наука: история и современность. – 2015. – № 11. – С. 106-117.
5. Инструкция филерам Летучего отряда и филерам розыскных и охранных отделений, 31 октября 1902 г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://military.wikireading.ru/578>

Маркевич О. В.

Кандидат історичних наук, старший викладач кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир, Україна

Законодавство Російської імперії про дворянське депутатське зібрання та його реалізація у Волинській губернії першої половини XIX ст.

В сучасній історичній та правовій науці актуальності набувають дослідження, пов'язані з історією місцевого самоврядування. Функції, повноваження та структура цих органів дозволяють зауважити механізми, які застосовувала державна влада аби стимулювати їх розвиток, або всебічно контролювати. Сучасний правовий розвиток суспільства вимагає від держави децентралізації, яка полягає у наділенні органів місцевого самоврядування повноваженнями та фінансовою самостійністю. У цьому контексті актуальним є питання дворянського станового самоврядування на українських землях у складі Російської імперії. Держава найбільше довіряла дворянам, які були опорою самодержавства, і наділила їх широкими правами і привілеями, аж до формування станових самоврядних органів, з іншого боку законодавством чітко регламентувалась їх компетенція, аби не допустити зловживань. Завдання цієї розвідки полягає у аналізі імперського законодавства про дворянське депутатське зібрання та висвітленні особливостей його реалізації у Волинській губернії першої половини XIX ст.

Дворянські органи станового самоврядування складали дворянські зібрання, дворянські депутатські зібрання, інститут предводителя дворянства та дворянські опіки. Найповніше повноваження дворянського депутатського зібрання розписані у «Дарованій грамоті дворянству» від 21 квітня 1785 року. В ній вказувалось, що депутатські зібрання створювалися у кожній губернії, які